

УДК 341:339.543.2:061.1

А. В. Смолій
аспірант кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ МИТНИХ СОЮЗІВ У ХХ СТ.

З кінця ХХ століття невід'ємним елементом відносин між багатьма державами світу стали інтеграційні об'єднання. Інтеграційні процеси при цьому виявляються по-різному, що залежить від соціально-економічних умов розвитку різних груп держав. Сьогодні все більша кількість країн світу з метою взаємопідтримки та взаєморозвитку об'єднуються в різні економічні, політичні та інші союзи. Таким чином, становлення сучасних митних союзів поклато початок тим інтеграційним процесам, які відбуваються і нині.

На цьому етапі міжнародно-правових відносин утворення митних союзів, вільних економічних зон, політичних союзів отримало велике значення, оскільки держави прагнуть кооперування задля утвердження свого домінуючого положення в тих чи інших галузях. Зараз, коли світова карта співробітництва держав поступово змінюється, утворення нових митних союзів є надзвичайно актуальним. Проте, перш ніж дивитися на перспективу, варто розглянути, з чого починалося становлення сучасного поняття та інституту митних союзів. Таке становлення розпочалося у ХХ ст., і саме йому завдячує теперішній світовий правопорядок.

Таким чином, завданням цієї статті є дослідження виникнення інституту сучасних митних союзів, яке відбулося в ХХ ст.

Дослідженням цієї теми свого часу займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці: А. Манікіна, Ю. Косов, В. Мицик, І. Лукашук, К. Сандровський, К. Багвел, С. Баєр, А. Дашвуд та інші.

Як уже було встановлено, історія сучасних інтеграційних утворень бере свій початок в Німеччині, яка існувала на початку ХІХ століття спочатку у вигляді конфедеративного об'єднання численних держав і першою реалізувала досвід такої міждержавної взаємодії. Німецький митний союз був створений в 1834 р. в складі 18 країн, включаючи Пруссію, Саксонію, Баварію тощо. Пізніше до них приєдналися ще 8 держав (Франкфурт, Ганновер та ін.). Учасники митного союзу утворили єдиний митний кордон із загальною касою, надходження в яку ділилися між ними відповідно до чисельності їх населення. Це привело в економічному сенсі до створення єдиного німецького ринку та введення спільної валюти в «особі» пруського талера [1]

Митний союз у політичному сенсі сприяв об'єднанню розрізнених німецьких земель в одну

державу, при цьому провідну роль у цьому процесі грала Пруссія, яка, по суті, залучила інших до своєї митної системи з урахуванням власних економічних інтересів. У той час вона боролася з Австрією, що займала до 1866 р. провідні позиції серед інших німецьких країн. Основною відмінністю цього митного союзу від своїх сучасних аналогів була явна диспропорція між його учасниками на користь Пруссії, причому її панівне становище було закріплено в установчих договорах союзу.

Політична сторона такої інтеграції переважила економічну та привела ці держави до об'єднання в 1871 р. під егідою Берліна в Німецьку імперію. У зв'язку з цим митний союз фактично зіграв роль інструменту для просування тільки пруських інтересів.

На Африканському континенті митний союз з'явився в 1910 р., а його засновниками стали Базутоленд, Бечуаналенд, Свазіленд і Південно-Африканський Союз. Відповідну угоду переглянули в грудні 1969 р. у зв'язку з набуттям ними незалежності, у результаті був створений Південноафриканський митний союз, учасниками якого сьогодні є Ботсвана, Лесото, Намібія, Свазіленд і ПАР.

Практика створення та діяльності митних союзів отримала свій інтенсивний розвиток після Другої світової війни. Утворилася біполярна система політичних і економічних відносин – капіталістична (ринкова) і соціалістична (неринкова), що наклало специфічний відбиток на систему міжнародної торгівлі.

У 1949 р. була створена Рада економічної взаємодопомоги країн соціалізму, покликана реалізувати переваги господарської кооперації держав-союзників. До неї увійшли СРСР, Польща, Болгарія, Чехословаччина, Угорщина та інші держави з соціалістичного табору. Для ефективного обміну товарами та технологіями для країн-учасників створювалися сприятливі умови в зовнішньоекономічних відносинах, у результаті чого виникало співтовариство країн – торговельних партнерів, які застосовували щодо один одного однакові митні тарифи, правила та умови перетину митного кордону.

Капіталістичні держави у своєму протистоянні соціалістичним країнам намагалися в умовах ідеологічної конфронтації діяти за двома основними напрямками:

– перешкоджати розвитку зовнішньоекономічних відносин країн – членів РЕВ;

– домовляючись про взаємні поступки та компроміси в галузі митних тарифів і митного законодавства, знижувати напругу та протистояння в зовнішній торгівлі між собою.

Результатом політики стримування соціалістичних країн стало створення спеціального зовнішньоторговельного органу – Координаційного комітету з експортного контролю, який почав діяти з 1 січня 1950 р. До його складу увійшли країни НАТО: США, Великобританія, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург (виключаючи Ісландію). На початку 1950 р. до них приєдналися Норвегія, Данія, Канада і ФРН, у 1952 р. – Португалія, у 1953 р. – Японія, Греція та Туреччина, у 1989 р. – Австралія.

Щоб перешкоджати розвитку торгово-економічних зв'язків між західними країнами та країнами соціалізму, Комітет здійснював контроль над експортом в СРСР та інші соціалістичні країни. З його допомогою країни – члени цієї організації прагнули утруднити впровадження соціалістичними країнами інновацій і нових технологій у виробничі процеси ідеологічних супротивників. Одночасно окремі держави з блоку НАТО вводили законодавчі обмеження на зовнішньоекономічні відносини з країнами з «неринковою економікою». Наприклад, конгрес США ухвалив поправку Джексона – Веніка, яка встановила режим торговельної блокади Куби й обмеження в торгівлі з СРСР [2].

У 1950 р. з метою врегулювання зовнішньоекономічних і митних протиріч була утворена Всесвітня митна організація – міжурядова організація з питань митної справи, а в Брюсселі було підписано три конвенції: Конвенцію про створення Ради митного співробітництва, Конвенцію про оцінку митних зборів і Конвенцію про митну номенклатуру. Вони вступили в силу відповідно 4 листопада 1952 р., 28 липня 1953 р., і 11 вересня 1959 р. Гармонізація та уніфікація митних систем, вдосконалення митного законодавства, розвиток міжнародного співробітництва стали головними завданнями організації.

Наростання економічної та політичної інтеграції різних країн світу обумовили прискорені темпи глобалізації. Початок поклало створення в 1951 р. Європейського об'єднання вугілля та сталі, на підставі Паризького договору утворився картель двох базових економік шести країн – Європейське економічне співтовариство, – об'єднавши Бельгію, Італію, Люксембург, Нідерланди, Францію та ФРН. Уряди цих країн вперше делегували частину свого суверенітету наднаціональній організації. Ці шість країн в 1957 р. підписали так звані Римські договори про створення Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії.

Разом із Паризьким договором Римські договори створили інституційні основи ЄС. 1 січня 1958

р. вважається датою заснування Європейського економічного співтовариства, коли договори набули чинності. Обидва договори мали одну мету – економічне зростання та підвищення життєвого рівня народів. На підставі статті 9 Римського договору про створення Європейського економічного співтовариства був утворений Митний союз, який є основою Співтовариства. Мита єдиного митного тарифу вводились на рівні середньоарифметичних, що застосовувалися на 1 січня 1957 р., встановлення єдиного митного тарифу проводилося поступово за допомогою зближення національних зборів із митами єдиного митного тарифу. Це передбачало зниження мит для Італії та Франції як країн з високим митним оподаткуванням, і збільшення мит для країн Бенілюксу та ФРН, де існували нижчі тарифи.

Таким чином, повністю єдиний тариф діє з 1 липня 1968 р., тобто з моменту відмови від мит всередині Європейського економічного співтовариства, і має тенденцію до зниження. Європейське економічне співтовариство лягло в основу формування згодом Європейського Союзу, у який сьогодні входять 28 держав. Основний зміст інтеграційних процесів у Європі визначався прагненням країн до створення зони вільної торгівлі шляхом поступового скасування кількісних обмежень у взаємній торгівлі, а також мит, податків і зборів [3].

Проте кожна країна зберігала свій національний митний тариф щодо «третіх держав». У межах Європейського співтовариства, створеного в 1967 р., формується Митний союз з єдиним митним тарифом і вільним рухом товарів по території держав, які беруть участь в Європейському Союзі. У процесі подальшого розширення Євросоюзу були скасовані митні формальності у взаємній торгівлі у вигляді огляду товарів і перевірки документів. Митний союз в межах Європейського союзу передбачає рівноправність країн-учасниць і є проміжним етапом економічної та політичної інтеграції європейських держав [4].

Таким чином, еволюція інтеграції проходить через кілька основних етапів, кожен з яких свідчить про ступінь її розвитку: преференційні торговельні угоди, зона вільної торгівлі, митний союз, загальний ринок і економічний союз.

Згідно з даними Комітету з регіональних торговельних угод СОТ, станом на 1 лютого 2016 р. в світі зареєстровано 24 митні союзи [5].

На сьогодні в світі діють такі найбільш продуктивні міждержавні утворення в форматі митного союзу:

– Південноафриканський митний союз. Найстаріший у світі митний союз, історія створення якого належить до 1889 р. Підписання першого договору відбулося в 1910 р. Зараз в нього входять Намібія, Ботсвана, ПАР, Лесото і Свазіленд. Крім вільного руху товарів і загального зовнішньо-

го тарифу, всередині союзу діють єдині правила розподілу доходів від акцизних і митних зборів. Експорт всередині митного союзу в 2008 р. склав 19 млрд доларів, а у світовій торгівлі його частка становить близько 0,5%.

– Центральноамериканський спільний ринок. Його учасниками з 13 грудня 1960 р. є Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Сальвадор. Коста-Ріка приєдналася до союзу в 1962 р. У 80-х роках минулого століття через економічні та політичні розбіжності митний союз фактично розпався. Зона вільної торгівлі в Центральній Америці, створена в 1993 р., зробила цей митний союз життєздатним. Зараз експорт всередині союзу досяг 7 млрд доларів, а частка в світовому експорті становить близько 0,2%.

– Асоціація між ЄС і Туреччиною (створена у вересні 1963 р.).

– Арабський спільний ринок. У 1964 р. було підписано угоду про створення митного союзу, куди увійшли Єгипет, Ірак, Йорданія, Ємен, Лівія, Мавританія, Сирія.

– Східноафриканське співтовариство. У 1967 р. його створили Уганда, Кенія і Танзанія, але через розбіжності між учасниками через десять років організація припинила існування. Новий договір про Східноафриканське співтовариство ЕАС був підписаний у 2000 р., через сім років до нього приєдналися Бурунді та Руанда. Всередині союзу експорт становить майже 18% від загального експорту, або близько 2 млрд доларів, більше половини від загального обсягу товарообігу забезпечує Кенія. У світовому експорті частка союзу становить 0,1%;

– Європейський Союз. У Римі 25 березня 1957 р. Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург підписали угоду про заснування Європейського економічного співтовариства, усередині якого 1 липня 1968 р. був створений Митний союз. Його членами є всі 28 держав – членів ЄС. Пізніше до нього приєдналися Монако, Сан-Марино, Андорра та Туреччина. Всередині союзу експорт становить близько 70 відсотків загального європейського експорту, а частка Європейського Союзу в світовому експорті наблизилася до 40%.

– Андське співтовариство. У 1969 р. із підписанням договору між Еквадором, Перу, Болівією і Колумбією було створено Андське співтовариство (Comunidad Andina). На правах асоційованих членів у нього входять Аргентина, Бразилія, Чилі, Уругвай і Парагвай. З 1 лютого 1995 р. для членів митного союзу введений загальний зовнішній митний тариф. Починаючи з 1990 р. експорт всередині союзу зріс з 500 млн до 7 млрд доларів, хоча на торгівлю один з одним доводиться тільки близько 8% експорту учасників спільноти, а в світовому експорті частка спільноти становить 0,7%.

– Карибське співтовариство. У 1973 р. утворено митний союз всередині Карибського співто-

вариства, який об'єднує 15 країн басейну Карибського моря.

– Рада співробітництва арабських держав Перської затоки заснована в 1981 р. для узгодження дій в економічних відносинах між ОАЕ, Саудівською Аравією, Катаром, Оманом, Бахрейном і Кувейтом. 1 січня 2003 р. запрацював митний союз, і починаючи з 1990 р. частка Ради в світовому експорті збільшилася з 2,6% майже в два рази. Всередині союзу торгівля зросла з 6,9 млрд до 33 млрд доларів, але при цьому частка в загальному експорті країн-учасниць скоротилася з 8% майже вдвічі. ОАЕ і Саудівська Аравія забезпечують всередині митного союзу понад 2/3 товарообігу.

– Південноамериканський спільний ринок (MERCOSUR). У 1991 р. підписано договір про створення цього інтеграційного утворення, у якому з 1994 р. діє митний союз. Повноправними членами союзу є Бразилія, Аргентина, Уругвай і Парагвай, ратифікувати договір про приєднання збирається Венесуела. Асоційованими членами союзу є Чилі, Еквадор, Болівія, Колумбія та Перу. Починаючи з 1990 р. експорт всередині союзу з 4,1 млрд доларів збільшився більш ніж у десять разів. У світовому експорті частка MERCOSUR становить 1,8%.

– Організація східно-карибських держав. У 1991 р. створена як митний союз, його учасники: Сент-Кітс, Невіс, Антигуа, Барбуда, Гренада, Домініка, Монтсеррат, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни.

– Економічне співтовариство держав Центральної Африки. У 1994 р. підписано договір, відповідно до якого в співтовариство входять ЦАР, Габон, Республіка Конго, Камерун, Чад і Екваторіальна Гвінея. Починаючи з 1990 р. всередині союзу експорт збільшився з 139 млн до 400 млн доларів, а частка в загальному експорті країн знизилася з 2,3% до 0,8%. У світовому експорті частка спільноти становить 0,3%.

– Митний союз Білорусії, Казахстану та Росії. 6 жовтня 2007 р. підписано договір про створення митного союзу між Росією, Білоруссю та Казахстаном, які вже створювали економічне співтовариство разом з Киргизією і Таджикистаном в 1995 р., але воно як митний союз так і не відбулося і сьогодні існує як зона вільної торгівлі. З 1 червня 2010 р. набрав чинності єдиний для трьох країн Митний кодекс. У 2013 р. експорт між країнами-членами оцінювався більш ніж в 40 млрд доларів. У світовому експорті частка союзу становить більше 3% [6].

У своєму розвитку деякі з цих утворень поступово виходять за рамки митних союзів на більш високі рівні інтеграції. Наприклад, за підсумками 29-го саміту країн – членів РСАДПЗ ними було прийнято рішення про створення єдиного валютного союзу. Пізніше ОАЕ і Оман відмовилися від

своєї участі в ньому, тоді як інші країни-учасниці мають намір ввести єдину валюту – халіджі.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що сучасні митні союзи почали формуватися саме в ХХ ст., більшість з них сформована у його другій половині, саме після встановлення сучасного світового правопорядку. Загалом утворення митних союзів різними державами світу, на різних континентах, з різними правовими системами є позитивним явищем, що сприяє розвитку цих держав і дає їм можливість об'єднуватися для міцності в регіоні.

Література

1. Интеграционные процессы в современном мире : [учеб. пособие] / под ред. А.С. Маныкина. – М. : МАКС Пресс, 2005. – 253 с.
2. Косов Ю.В. Содружество Независимых Государств: институты, интеграционные процессы, конфликты : [учеб. пособ. для студ. вузов] / Ю.В. Косов, А.В. Торопыгин. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 333 с.
3. Косов Ю.В. Содружество Независимых Государств: институты, интеграционные процессы, конфликты : [учеб. пособ. для студ. вузов] / Ю.В. Косов, А.В. Торопыгин. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 333 с.
4. Таможенный союз: мировой опыт и казахстанские реалии / European Geopolitical Forum [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gpf-europe.ru/context/publications/?id=42272>>.
5. World Trade Organization, all RTAs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx>.
6. 10 крупнейших таможенных союзов / CustomsUnion.RU. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://customsunion.ru/info/2911.html>.

Анотація

Смолий А. В. Становлення інституту митних союзів у ХХ ст. – Стаття.

У статті висвітлено питання становлення та розвитку митних союзів у ХХ ст., які утворилися в різних частинах світу. Подано аналіз міжнародно-правового аспекту створення цих митних союзів, а також їх основний перелік.

Ключові слова: митні союзи, країни-учасники, зони вільної торгівлі, міжнародне співробітництво, інтеграція, міжнародні угоди.

Аннотация

Смолий А. В. Становление института таможенных союзов в ХХ в. – Статья.

В статье освещены вопросы становления и развития таможенных союзов в ХХ в., которые образовались в разных частях мира. Представлен анализ международно-правового аспекта создания этих таможенных союзов, а также их основной перечень.

Ключевые слова: таможенные союзы, страны-участники, зоны свободной торговли, международное сотрудничество, интеграция, международные соглашения.

Summary

Smoliy A. V. The formation of the institute of customs unions in the twentieth century. – Article.

In the article the issue of formation and development of customs unions in XX century, which were formed in different parts of the world. The analysis of the international legal aspects of the creation of the customs union, as well as their main listing is presented.

Key words: customs union, participating countries, free trade, international cooperation, integration, international agreements.